

Л. М. Газнюк,

д.філос.н., проф.,

завідувач кафедри гуманітарних наук,

Харківська державна академія фізичної культури

ГІДНІСТЬ: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Концепт гідності аналізується як параметр персонального буття особистості. Обґрунтований онтологічний вимір гідності як наявність в особистісному світі духовно-психологічного компоненту. Розглядається аксіологічне значення поняття гідність в екзистенційно-антропологічному контексті існування людини в нинішніх соціально-політичних і економічних обставинах, в моральній сфері, сфері громадянських прав, в мистецтві, в повсякденному спілкуванні і взаємодії людей.

Ключові слова: гідність, персональне буття, ціннісний плюралізм, екзистенціальний вибір, імідж, ерзац-відносини, патерни поведінки.

Прогресивний соціокультурний розвиток людства здатна забезпечити лише повноцінна людська особистість, наділена почуття власної гідності. Нестабільність і неоднозначність ситуації екзистенціального вибору у повсякденному житті актуалізують глибинні внутрішні цінності людської натури, які є опорою її індивідуального існування. Гідність є одним із найважливіших параметрів буття особистості, людина не може визнавати своє життя вдалим, якщо змушена існувати в умовах, які позбавляють її почуття власної гідності. Гідність – це почуття, яке позначається на всіх аспектах людських взаємовідносин. Воно безпосередньо пов'язане з соціальними нормами, особистісними цінностями, рівнем економічного добробуту, психологічними самопочуттями та «станом душі». Гідність як параметр персонального буття особистості в типових умовах існування і в нинішніх соціально-політичних і економічних обставинах є досить актуальною не лише в моральній сфері, але і соціально-економічній, сфері громадянських прав і політики, в духовному плані і в мистецтві, в повсякденному спілкуванні і взаємодії людей. Сучасна людина гостро потребує тих цінностей, які можуть бути опорою їх індивідуального існування. Гідність передбачає розумний образ життя і розумний образ думок, а також самостійність, незалежність, відчуття власної значущості і самореалізації. Відчуття гідності вказує на повноцінне персональне буття, наповнене значущими для людського життя цінностями, без яких сенс життя перетворюється в принизливе існування. В ситуації ціннісного плюралізму питання гідності пов'язується з екзистенціальним вибором. Цінність людської гідності ніколи не девальвується, оскільки вона має безпосереднє відношення до самої сутності людини.

Гідність як модальність персонального буття людини є одним із центральних понять філософської антропології, суттєво впливає на світогляд, може допомогти знайти вихід із сучасної антропологічної кризи і розібратись стосовно соціальних колізій у суспільстві.

Історико-філософська традиція в трактовці гідності людини пов'язана з іменами Платона, Аристотеля, стоїків, Цицерона, Б. Паскаля, І. Канта, М. Шелера та інших. Звернення до проблеми гідності має переважно «контекстний характер» і пов'язане з вченням про чесноти, щастя та виховні настанови. Платон вбачав шлях вибудовування себе, створення справжнього світу, намітивши ідеал індивідуальності, тісно пов'язавши його з ідеями справедливості і блага. Виявляючи природу гідності Аристотель звертається до устоїв душі, розумних суджень, правильних вчинків, де істинна цінність людини, співвідносна з її соціальною значимістю. Людині наділеній почуттям гідності, властива впевненість, величавість, добродійність, прагнення до свободи, повага до законів, незалежність в судженнях. Аристотель підкреслює важливість правильної дії, уподібнює її попаданню в ціль, а тому гідність проявляється як певна неупередженість. Стоїцизм передбачає практично орієнтоване уявлення про гідність як «мистецтво жити» у згоді

з розумною природою і схильностями, а також як засіб кристалізації переконань з урахуванням етичної повинності. У Августина Блаженного образ особистості пов'язаний з пошуком цілісності людини з її духовністю. Згідно Канту, гідність досягається з допомогою практичного розуму. У категоричному імперативі: «Поступай так, щоб ти ніколи не відносився до людства, як в твоїй особі, так і в особі будь-кого іншого, лише як засобу, але завжди в той же час і як до цілі» [1, 276-278]. За Кантом, будувати відношення до іншого - необхідно лише на основі власної гідності, що лише відповідає першочерговості цінності свободи. Кант постулює трансцендентну гідність і свободу моральної особистості, яка є абсолютною метою в собі і ніколи засобом. В філософсько-антропологічному контексті гідність слід трактувати як «незмінну присутність» (тобто вона повинна бути завжди – це аристотелівська традиція), або – як відкрити можливість, тип «самозадання присутності» (тобто її потрібно задавати, ставити собі за мету – М.Гайдеггер). Гідність відноситься до осьових цінностей буття особистості, вона стає тією перешкодою, яка заважає (стає на заваді) при спробі панування над «Я» іншими людьми, бажанням інших розпоряджатись повсякденними буттєвими можливостями, бути зручним, прислужувати іншому, зникає потреба бути під впливом інших. Почуття гідності не передбачає «розірваності», це цілісне почуття, яке виникає при наявності не усередненої «людини людей», а «людино-самості» (М.Гайдеггер). В понятті гідності присутнє усвідомлення власної цінності – «бути на щось здатним», «кращим, неперевершеним». В основі «Я-концепції» особистості знаходиться «базисна гідність», яку слід розуміти як невід'ємну, не відчужену властивість кожної особистості, виступати основою універсальності прав людини. Складне і багатопланове поняття «гідність» містить в собі внутрішнє протиріччя між його гуманітарно-антропологічним сенсом, який вказує на гідність як на предикат людини як такої і соціально-цивілізаційним сенсом, який зв'язує гідність з соціально-економічним положенням і морально-особистісним значенням, що заповнює глибини людської природи. Людська гідність – це індикатор якості буття особистості, які в реальному світі супроводжуються багатоманітними парадоксами. Гідність не належить до низки абстрактних, логоцентриських понять, але передбачає переживання і самосвідомість власної цінності. Розуміння гідності як відповідності своєму покликанню, знання якого як кінцевої мети і смислу існування людини складно досягнути раціональним шляхом.

Ціннісна природа гідності обумовлює регулюючу функцію, яка: по-перше, наділяє людину набором значимих базових установок, імперативів поведінки, сукупністю якостей, які проявляються назовні; по-друге, означені межі допустимих емоційних проявів і вказують на необхідність врахування потенційного аспекту даного феномену (образа почуття власної гідності породжує могутній протест). Проявляється залежність гідності від само здійснення «людини цілісної», що вказує на автентичність або неавтентичність її існування, тобто існування «у значенні», або «у відкладеному значенні».

Екзистенціально-антропологічний вимір гідності вказує на те, що вона орієнтована на визначення певних правил гри, які прийняті у даній спільноті в даний час і потребують простору для своєї реалізації. Амбівалентність людини ставить почуття власної гідності в залежність від її вибору. Гідність – це спосіб самовизначитись і одночасно критерій самовизначення, її психологічним корелятом виступає почуття самовираження, відчуття власної значущості, самоволодіння. Оскільки збереження особистісної гідності онтологічно зв'язано з почуттям наявності внутрішньої самостійності, збереження значення свого «Я», то умови соціальних негативів і деструкцій, які загрожують розпадом цілісного буття людини, змушують людину шукати шляхи, які виводять її із-під пригнічуючого диктату середовища. Цим почасти пояснюються різні види ескапізму, масовий перехід в релігійні секти і нетрадиційні форми релігій, зацікавленість і потяг до езотеричних практик.

Концепт «гідність» свідчить про адаптивні можливості людини і пов'язані з необхідністю збереження Я-індивіда. Гідність є впливовим фактором формування життєвої позиції і поведінки людини. В ідеї гідності присутній цілий спектр значень: «сила», «мужність», «багатство», «зразкове ведення своїх справ», «добрі звичаї», «чемність», «вишуканість манер», «щедрість», «великодушність», «моральна досконалість», прагнення бути «кращим, величнішим».

Філософська антропологія, осмислюючи процес морального вдосконалення людини, спонукає виховувати самоповагу і почуття власної гідності. Хоча модус гідності характеризує перш за все людину духовну, і, разом з тим, суто важливий аспект тілесності, оскільки приниження плоті є також образа почуття власної гідності. Гідність починається з безумовної поваги і самоповаги, з прийняття і розуміння себе. Вона фіксує цінність конкретної особистості, і одночасно може свідчити про гідність поколінь, нації, країни, народу. Спромогтись гідного життя можуть лише добродійні люди, яким властиве почуття міри. Бути гідним означає визначити середину в кожному окремому випадку, зробити пошук середини метою, відійти від крайностей. Один з аспектів гідності добре демонструє сучасна реклама. Парадокс реклами (зовнішнього візуального) обумовлений тим, що зовнішнє оформлення, демонструючи атрибути гідності є симуляцією, яка немає прямого відношення до особистісних характеристик і якостей людини, але формує певний тип сприйняття і ерзац-відносини та рольові конфлікти і відповідні патерни поведінки.

Модус екзистенціального сенсу поняття «гідність» породжує додаткову енергію, яка направляє людину до реалізації кращих помислів, ідеалів добра і благородства. Емоційно пережити гідність як душевний інтеграл і відповідно відчуті полюс приниження гідності дозволяє художній хронотоп. В універсально-метафоричній формі література створює образ гідності героя, який уособлює гідність представника певного соціального стану. В контексті екзистенціальної антропології можна говорити про фізичну величність і духовну гідність, природжену або набуту гідність. В дослідженні антропологічного параметру гідності доречно звернутись до фігури інтелігента і проаналізувати не як абстрактний набір ознак і характеристик, а як реального носія, тобто з урахуванням персоналізації даної якості. Тип інтелігента як розумної, розуміючої, знаючої, мислячої людини є найбільш близьким. Антропологічний тип з базовими якостями гідності характеризується: інтелігентністю, самосвідомістю, моральністю, а також прагненням до «внутрішньої правди», самобичуванням, викриттям, переживанням своєї винуватості і драматизм причетності до «нерозумного світу». Характеристики особистості з почуттям власної гідності не можуть поєднуватись з неспокоєм, постійними припущеннями, спростуваннями, але вимагають стриманості від щохвилиної реакції і раптових емоцій, виважених рішень і уваги. Це необхідно для збереження внутрішнього ядра духовності особистості, яка дозволяє співвіднести особистісне з багатоманітністю зовнішніх колізій і ситуацій. Визнаним вважається той, хто не визнає тиску і підпорядкування, сповідує розмірений, позбавлений суєти спосіб життя. Сучасна епоха все частіше демонструє ситуації, в яких людська цілісність і особиста гідність втрачається. Переступаючи межі своєї гідності, особистість вичерпує себе, своє особистісне «Я» в соціальному, моральне в соціокультурному, людське в природному. Точкою біфуркації виявляється трансформація особистості, криза і втрата ідентичності, неможливість розширити відповідальність за ризики. Гідність – константа буття особистості, її недеформована відповідальність, унікальність, автономність, побудована на екзистенціальних підставах турботи про себе і відповідальності виступає тим імперативом, який протистоїть уніфікації особистості, соціуму і культурі.

В ХХІ століття актуалізація поняття «гідність» пов'язане з реабілітацією антропологізму і гуманізму, відновленням подавленого і самокритичного бачення, «людського», з одного боку, і впровадженням досягнень новітніх конвергентних технологій, неоднозначністю впливу нанобіотехнологій і питань пов'язаних з правами людини, захистом її честі і гідності. Проблема гідності людини в проекції гуманістичного світогляду розглядається в працях А. Швейцера, А. Бергсона, Ю. Габермаса, Ж. Бодрийяра, П.Д. Тишенка, С.Б. Кримського, В.Г. Табачковського та інших. Морально-антропологічні конотації дають можливість використовувати для осмислення концепту гідність поняття «внутрішня людина» і межі «внутрішнього Я». Особиста гідність як цінність душевно-духовного стану – це прагнення до збереження своєї самості». Поняття «гідність» не може розвиватись лише як соціальний індикатор і бути ними вичерпано. Необхідно поглянути на нього як на автономний параметр індивідуальності. Суть і смисл морального контексту поняття гідність в тому, що ніякі компромісні і конформістські стратегії не зможуть людину поступитись самоповагою

і значимими цінностями. Ф. Шиллер відзначав, що «влада моральної сили над потягами складає свободу духу, і в явищі вона позначається на тому, що ми називаємо почуттям гідності» [3, 156]. На його думку необхідним є досягнення єдності моральної сили і естетичної досконалості, гідності і грації. Гідність як «внутрішня цінність» має відношення не до схильності і потреби, а відповідає смаку. Поняття «естетична гідність» зустрічається в «Метафізиці» Баумгартена (XVIII ст.), при цьому виділені його суб'єктивний і об'єктивний аспекти, а також три компоненти: мисленевий зміст, порядок і гармонійне вираження. Гідність в людській поведінці і мистецтві базується на пристойності і невідокремлена від здоров'я, сили і добротності.

Для «героїчної етики» категорія гідність є підставою і критерієм оцінки інших феноменів. Гідність протистоїть корисливим спонуканням, вигоді, кар'єризму і передбачає, що людина шукає блага не в навколишньому світі, а в самій собі. Ідея гідності передбачає високу якісну визначеність мислення, моральну, емоційну і вольову концентрацію. Як еталон виховання і самовиховання особистості вона претендує на роль синтезуючої ідеї для трьох сфер: мислення, волі, емоцій. Необхідною умовою гідності є освіта. В трактаті «Про обов'язки» Цицерон підкреслює, що потрібно тренуватись і в урівноваженому, і в поміркованому роді. Морально-антропологічна конотація поняття «гідність» дозволяє обговорити характеристики, які пов'язані з обліком масової сучасної людини, так і з людиною еліти. Гідність пов'язана з іміджем як відповідним зовнішнім оформленням, яке має тенденцію до самовідчуження створеного образу, і уже не внутрішня сутність, а штучно створений образ, видимість даної якості стає домінуючою, маскуючи собою багатоманітність і протилежні якості. В інформаційному суспільстві важливим для людини є роль іміджу, яка передбачає демонстрацію гідності, що буде лише спекуляцією. Причому демонстрація іміджевого оформлення втрачає смисл, якщо немає відповідного оточення, аудиторії, якій посилається «даний сигнал». Іміджеве втілення гідності відповідає за фасад і приховує під собою фікцію прояву зовнішньої пристойності, доброго тону і манер.

Почуття гідності не піддається повному обробітку дискурсивним мисленням, оскільки воно безпосередньо пов'язане з переживанням власної цінності. В концепції гідність співіснують протилежні начала: переживання і раціонально контрольована діяльність свідомості, особистий вибір і законотворча діяльність. В повсякденному житті заглушити голос гідності можна лише шляхом штучного зниження рівня свідомості (п'янство, життєвий безлад, розпуста), але в глибинах свого духу неможна розбавитись від «мук ображеної людської гідності». Людина, наділена почуттям власної гідності з очевидністю проявляє цей гатунок душі в кожному вчинку, де необхідна особлива енергійна могутність, яка не дозволяє зовнішнім обставинам роздавити і підпорядкувати собі індивіда. Гідність як іманентна властивість внутрішньо властива природі «людини розумної», а в реальному житті людина змушена існувати у відчуженому від її суті виді. Особистість вступає в протиріччя і навіть в конфлікт зі своїм відображенням «Я», якому рекомендується вчиняти так-то і так-то. Для кожної людини природним є бажання мати гідний спосіб життя, з одного боку, і фактичним станом, реальним соціальним статусом і ролями, «людськими діями» і їх практичним життям, з іншого. Модуси життя такі, що людина або позбавлена гідності, або її гідність принижена і вона змушена відстоювати свою гідність, при цьому не втратити її, а також бути зобов'язаним дотримуватись людської гідності інших людей, що вказує на проблему автентичного і не-автентичного існування людини.

В соціальному дискурсі право на гідність людини розкривається через набір тих особистісних прав і свобод, які гарантуються людині у суспільстві. Громадянська гідність людини – це почуття власної гідності, яке людина відстоює перед державними інститутами. Почуття громадської гідності сприяє почуттям патріотизму, як особистої відповідальності за те, що відбувається в навколишньому соціумі. Саме патріотичний настрій, усвідомлення своєї причетності до громадських справ, надія на кращі часи і спільне втілення мрій і сподівань поглиблює почуття гідності, але градус патріотизму без належної підтримки і реальної турботи з боку держави і владних структур з часом починає знижуватись, людей поступово охоплює стан розчарування, а то і роздратування.

В психологічному аспекті гідна поведінка визначає особистісні і соціальні стратегії і атрибути поведінки, направлені на самокорекцію, яка дозволяє реконструювати поведінкові патерни. Психологічна інтерпретація феномену гідності показує його відповідність поняттям самоповаги, самооцінки, довіри до себе, совісті, відповідальності. Формування почуття гідності зв'язане з розпізнанням почуття «Я», потреби у самоствердженні, усвідомлення своєї індивідуальності, що ініціює активність, почуття відповідальності, обов'язку і як наслідок розвиток особистості. В набутті почуття власної гідності присутній акт особистісної свободи, а не примусу. Почуття власної гідності формується на особистісному рівні як самосвідомість особистості, як усвідомлення права і обов'язку відстоювати це право, а його соціальний, і навіть біологічний сенс — у збереженні людської індивідуальності. Ціннісна природа гідності обумовлює орієнтовану і регулюючу функції і рекомендує людині імперативи її поведінки. Гідний нагороди, підвищення, поваги, любові і т.д., щоб установити значимість і виразити уяву про цінності в процесі соціалізації індивід поринає в складні багаторівневі системи, які мають по відношенню до неї поза-особистісний і на-особистісний характер. При редукції понять: «гідність-ціна-значення» відкривається багаторівнева картина розуміння і оцінки людини. Багатоманітність значень концепту гідність є підструктурою онтології людини і виводять до реальної картини стосовно актуальних ціннісних пріоритетів людини. Ціннісний вимір людського буття дозволяє виявити контури «майбутнього в теперішньому» з допомогою аналізу найбільш значимих для людини пріоритетів. Якщо цінність є одночасно і структурно-цільовим компонентом буття і переживання свого включення в нього, тоді гідність як базова цінність може спричинити реальні конструктивні зміни буття. Реалізація такої цінності як гідність вимагає наявності особливої повноти буття, співвимірність і гармонійність дійсно людського існування, того самого «існування в значенні», коли ні плотське, ні духовне не можуть бути уражені і знищені. Людська гідність — це компас, який чутко реагує на будь-які відхилення людського життя від закладеного в нього сенсу.

В екзистенціальному вимірі реального існування гідність індексується сукупним доходом, багатством, статусом, ролевими відносинами. Проблема гідності пов'язана з необхідністю правильного вибору. Поведінковий контекст вказує на необхідність, яка відповідає розумним очікуванням оточуючих, на вміння «нести відповідь» за свої дії, не здійснювати вчинки, «нижче своєї гідності. До критеріїв поведінки, які пов'язані з честю і гідністю, відносяться фактичність, доброзичливість, справедливість, здатність слідувати обов'язкам, значення «чесного слова», безкорисливості, відсутності прагматичності, вміння піднятися над миттєвими бажаннями.

Поява високих технологій, новітніх засобів комунікації, розповсюдження мобільного зв'язку демонструє проблематичність збереження «статусу» гідності. Мобільна телефонія є дієвим засобом контролю, інструментом спостереження, коли його власник перетворюється в експонат Паноптикона, при цьому людина втрачає сакральність приватного життя, яка породжує гіпертрофовану тривогу. Приватна сфера суверенна — це константа та індикатор гідності, влада «самості», де людина самовизначається, формується власна думка, відношення і само відношення, рішення, підвладні лише самості. Інформаційні технології гранично розширили світ людини, зробили її своїм додатком, «рабом», тим самим сприяли руйнуванню границь особистісної гідності. З появою нанотехнологій виникає необхідність переосмислення границь гідності. Мова йде про ризик відповідальності за неконтрольоване розповсюдження генетично модифікованих продуктів, розмноження породжуючи самих себе наносистем, неконтрольоване функціонування нанороботів. Особливий ризик виникає у зв'язку з проектами транс гуманістичної орієнтації на основі нано, які передбачають вихід за межі людських можливостей, розширивши границі таких показників як вік і мораль, емоційні зв'язки з іншими людьми, відношення до інших живих істот. Сьогодні є всі технічні можливості для масового висвітлювання особистих генетичних задатків людини, що може використовуватись роботодавцями, страховими компаніями, та іншими соціальними інститутами, поза бажанням самих людей, що дозволяє маніпулювати людьми і принижує їх людську гідність.

Література:

1. Кант И. Основоположення к метафізице нравов. / Соч. в 6 т., Т.4 (1). // М.: Мысль, 1965. - 240 с.
2. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз. Пер с англ.. В.Целищев, В.Карпович, А.Шевченко // Новосибирск: изд-во НГУ, 1995. - 535с.
3. Шиллер Ф. О грации и достоинстве / Фридрих Шиллер. Собр. соч. В 7 Т. т.6. // М.: Изд-во Художественная литература 1957. -791с.

Л.М. Газнюк. Достоинство: экзистенциально-антропологический контекст.

Концепт достоинства анализируется в качестве параметра персонального бытия личности. Обосновано онтологическое измерение достоинства как наличие в личностном мире духовно-психологического компонента. Рассматривается аксиологическое значение понятия достоинство в экзистенциально-антропологическом контексте существования человека в нынешних социально-политических и экономических обстоятельствах, в нравственной сфере, сфере гражданских прав, в искусстве, в повседневном общении и взаимодействии людей.

Ключевые слова: достоинство, персональное бытия, ценностный плюрализм, экзистенциальный выбор, имидж, эрзац-отношения, паттерны поведения.

L.M. Gazniuk. Dignity: existential-anthropological context.

A dignity concept is analyzed as a parameter of the person's personal being. The ontological dimension of dignity substantiated as having a spiritual and psychological component in the personal world. Axiological meaning of dignity is seen in the existential-anthropological context of human existence in the current socio-political and economic context in the morality, civil rights, in art, in everyday life and human interaction.

Keywords: dignity, personal being, value pluralism, existential choice, image, ersatz relationships, behavior patterns.

В. Э. Туренко,
канд. филос. наук, г. Киев

ФИЛОСОФСКИЙ ВЗГЛЯД НА «ПАРАДОКСАЛЬНОСТЬ» ЛЮБВИ И ЕЕ ДИСКУРСА

В статье обосновывается идея о «парадоксальности» как одной из ключевых характеристик и особенностей любви и дискурса любящих. Автор, основываясь на работы преимущественно зарубежных мыслителей XX-XXI вв., доказывает парадоксальность любви на онтологическом, этическом и эстетическом уровнях.

Ключевые слова: любовь, парадоксальность, человек, дискурс любви, свобода, комическое, онтология любви.

*«Любовь - это работа с парадоксом»
А. Бадью*

Посвящается Л.Е. Запорожцевой

Любовь, с одной стороны, такое всем привычное слово, а с другой стороны, ее таинственность, загадочность волнует умы со времен античности и до наших дней. Она настолько многогранна, полна разных проявлений, форм и видов, что подчас невозможно вообразить всю ее высоту и глубину в человеческом сердце, осознать всю значимость в мире и жизни каждой личности. Данный феномен также противоречив во многом, в плане своей онтологии, гносеологии, в частности и касательно парадоксов. В этой связи, верно, замечает П. Сорокин: «Если внимательно присмотреться к тем формам, в которых в наше время проявляется любовь между полами, то нельзя не поразиться одним весьма странным и, если угодно, даже парадоксальным противоречием этих форм: с одной стороны, никогда, казалось бы, любовь не была столь возвышенной, столь идеалистичной, как теперь» [См.:10].